

A PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM DIÁKJAI 1585–1861

Szerkesztette Köblös József,
(Pápai Református Gyűjtemények. Forrásközlések 9.)
Pápa, 2006, 1060 lap + 11 képtábla

Éppen tíz esztendeje annak, hogy e kötet megjelent, de bemutatója csak nem régen volt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában, s a kötet jelentősége megérdemli, hogy ebből az alkalomból visszatérjünk rá.

A több mint ezer oldalas, hatalmas kiadvány előjáróban felsorolja azokat a forrásokat, melyek feldolgozása eredményeképpen a kiadvány létrejött: a kollégium különféle korokban keletkezett törvényeit, a hiányzási naplókat, értesítőket (ezek 1837-től jelentek meg rendszeresen) s azon, a kötethez csatolt CD-n tanulmányozható, nagy terjedelmű „*tabellákat*”, melyeket 1819-től félévenként kellett a helytartótanács nem mindig jóindulatú kérdéseire válaszul előterjeszteni. Sajnos, ez a forrásanyag a kollégium történetének viszontagságos volta folytán egyetlenként maradt fenn. E viszontagságok közül legyen elég kettőt, a két legsúlyosabbat említeni: a gályarabságot is hozó gyászévtizedet, illetve az 1753-at követő időszakot, amikor Pápan királyi rendelet tiltotta protestánsoknak a nyilvános vallásgyakorlatot, s az iskola csak Adásztevelen működhetett 1783-ig.

Ezt a viszontagságos történetet tárgyalja Köblös József 1585-től, amely évből az iskola legrégebb törvényei valók, az iskola önálló anyaintézménnyé válásáig, 1797-ig, illetőleg Hudi József 1797-től 1861-ig. E történeti áttekintések (egymagukban 90 lap!) számos grafikont, összefoglaló táblázatot tartalmaznak, nem beszélve a hozzájuk csatolható térképekről (összesen 21 van ilyen), melyek kitűnően szemléltetik – időrendi bontásban – egyfelől, hogy mi volt az iskola vonzáskörzete, honnan jöttek a diákok, másfelől hogy hova mentek a végzettek rektornak (tanítónak). E részt azután gazdag bibliográfia zárja le.

Az élvezetes stílusban megírt fejezetekben és azután a mintegy 900 lapot kitevő forrásanyagban mégsem ezek a kortörténeti adatok az igazán érdekesek, hanem a kollégium belső életére vonatkozó ismeretek.

A dunántúli reformátusság – különféle okokból – kisebb létszámú és erőtlenebb volt, mint az alföldi vagy az északkelet-magyarországi. Ez meglátszik, ha a pápai diáklétszámot összehasonlítjuk a debrecenivel vagy a sárospatakiival. A sárospataki kollégium diákjainak létszáma általában négy-öttször annyi volt, mint a pápaié, a debrecenieké meg kivált ötször-kilencszer annyi. Ez mindamellet nem jelentette feltétlenül azt, hogy a színvonal is mindig gyengébb lett volna: az egyik első magyarországi kantianus a pápai Márton István volt, akit ezért a debreceni Budai Ferenc meg is támadott. A debreceni és a pataki kollégium tekintélye azonban kétségkívül nagyobb volt, s ezért az volt a szokás,

hogy az igényesebb diákok pápai tanulmányaik után vagy az egyik vagy a másik nagyobb tekintélyű kollégiumban is tanultak egy-két évig. A továbbtanulás másik lehetősége volt a külföldi egyetemjárás. Ez esetben az erre pályázó néhány évig rektorkodott valahol, s az alatt megpróbált annyi pénzt összekuporgatni, hogy azzal – meg valamilyen pártfogótól vagy az iskolától kapott – ösztöndíjjal egy ideig külföldön tanulhasson.

De hogyan folyt az oktatás? Két fokozat volt: az elemi, ahol az alapvető ismereteket tanították (ilyen oktatásban leányok is részesültek), s a magasabb fok, a gimnázium. Osztályok a mai értelemben nem voltak, hanem tanulócsoporthoz, amelyekbe a tanulókat előmenetelük szerint beosztották. A tannyelv általában a latin volt, olykor egy-egy erős akaratú vezetőnek, mint a már említett Márton Istvánnak, sikerült elérni az oktatás magyarnyelvűségét, de azután – esetleg éppen az egyházi főhatóság kívánságára – visszatértek a latinnyelvűségre (ez az ingadozás az anyakönyvek bejegyzéseiben is megfigyelhető).

Nem érdektelen a diákság összetétele a szülők foglalkozása (társadalmi helyzete) és a tanulók vallása szempontjából. A beiratkozott diákok adatait tartalmazó táblázatok egyébként is érdekesítő olvasmányok. Harminc évet (1802–1832) néztem át valamelyest részletesebben ebből a szempontból, s ennek eredményeképpen a következő tanulások adódtak: az apa foglalkozása az esetek túlnyomó többségében szántó-vevő, földműves, gazda, időrendben is nagyjából így megjelölve, a megnevezésben tehát bizonyos „finomítás” figyelhető meg. A következő két legnagyobb csoport a lelkész (prédikátor) és a tanító (oskolamester, rektor). Ezeket követi a tisztartó (*oeconomus*). A különféle mesterségek művelői ezeknél jóval kisebb számban szerepelnek, de bizonyos irányzat itt is észlelhető. Csizmadia vagy szabó a tárgyalt korszak kezdetétől szerepel a szülők között, takács, kovács csak később (ez utóbbiak közt viszonylag korán egy nemes is), majd molnár, asztalos, kalapos, hentes/mészáros, stb. Még kisebb számban vagy csak ritkán: bognár, kötélverő, fazekas, esztergályos, néhány, közelebről meg nem határozott kereskedő. A vizsgált korszak vége felé: könyvkötő, könyvtáros. Mindez a hozzáértő számára és szélesebb összefüggésben vizsgálva (napóleoni háborúk, kezdődő reformkor) valószínűleg ipartörténeti szempontból is hasznos tanulságokat kínál (az itt említett adatok azonban csak hozzávetőlegesek).

Az értelmiségi foglalkozások között elég korán megjelenik az ülnök (*assessor*), s később is nem egyszer szerepel mint foglalkozás. Korán előfordul egy orvosdoktor apa, de később nem sok van ilyen, néhány ügyvéd, professzor, egy mérnök (*indsinér*), egy levéltáros. Többen a hivatali értelmiség tagjai közül: két főbíró, számos szenátor (Pozsonyban), négy táblabíró, egy főszolgabíró és egy kamarás apa is: gr. Beleznyai Károly apja, Sámuel. Másfelől szerepel a foglalkozások között több ízben is a napszámos, egyszer a jobbágy, sőt egyszer a koldus is. Az iskola tehát nem volt válogató a szülők foglalkozásának szempontjából, ami egyházi iskolákban általános volt.

A tanulók vallásukat tekintve nagy többségükben reformátusok voltak, hiszen a kollégium református volt. Tanultak benne azonban evangélikusok is, a vizsgált időszakban (ha jól számoltam) 21 fő, kettő közülük evangélikus lelkészek fiai, ami csak azért feltű-

nő, mert Pápán működött evangélikus iskola is. Volt továbbá a vizsgált időszakban 35 izraelita diák is, némelyek helyi zsidó iskolából jöttek át. Míg azonban az evangélikusok bár nem sokan voltak, elég egyenletes időbeli megoszlásban jelennek meg, az izraeliták nem. Először 1808-ban iratkozott be két izraelita tanuló, három év után 1811-ben megint kettő, ismét három év kihagyással 1814 és 1817 között 14, 1818-ban kettő, 1820-ban szintén kettő, azután csak 1824-ben három, 1825-ben nyolc, majd 1831-ben kettő. A jelenség érdekes, az okokat a nálam tájékozottabbak tudhatják megmondani.

A diákönkormányzat a református kollégiumok szokott rendje szerint, de a reformkorban az állami hatóságoktól erősen korlátozva és ellenőrizve működött. A bevezető tanulmány tárgyalja a később a közéletben kiemelkedő helyet elfoglaló személyiségeket (számuk szaporítható, legalább a Pázmándyakat említsük meg), de a diáknévsorokban felbukkannak olyan családnevek is, melyek késői viselői lettek ilyen vagy olyan területen nevezetesen: Latabár, Szeletzky, különféle helyesírással, de alkalmasint azonos családból valók: O'sváth stb.

Mindent összevéve: tisztelet és hála illeti meg a kötet szerkesztőjét és munkatársait a hatalmas anyag összegyűjtéséért és feldolgozásáért. A kötet nemcsak a református és általában a magyar iskolatörténet kutatása számára jelent nélkülözhetetlen forrást, hanem a magyar társadalom-, művelődés- és egyháztörténet szempontjából is kincsebánya, de akik családjuk történetét kutatják, szintén haszonnal forgathatják a kötet lapjait.

Ritoók Zsigmond